

Зінкін Олександр Миколайович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ЩОДО ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ «СВОБОДА ВІРОСПОВІДАННЯ»

У статті досліджено зміст категорії «свобода віросповідання» у світлі його сучасного розуміння. Зазначено, що право на свободу віросповідання займає особливе місце у системі конституційних прав і свобод людини, що підтверджується не лише його конституційним закріпленням, але й міжнародно-правовим статусом. Традиційно це суб'єктивне право, що належить до групи прав «першого покоління», є основою демократичного суспільства. Таке підтвердження неодноразово демонстрував Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях у світлі тлумачення ст. 9 Європейської Конвенції («Свобода думки, совісті і релігії»). Наразі нормативним підґрунтям забезпечення цього права в Україні є насамперед Конституція України та Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991.

Автор, проаналізувавши праці учених, які досліджували проблему визначення змісту категорії «свобода віросповідання», робить висновок, що свобода віросповідання – це природне право людини, яке передбачає можливість вільного, незалежного від зовнішнього впливу, формування власного переконання щодо релігії, індивідуально чи колективно, на власний розсуд, сповідувати певне релігійне віровчення, що виражається у отриманні та виконанні релігійних норм, відвідуванні релігійних організацій, справлянні обрядів, якщо така поведінка не порушує чинне законодавство.

Автор виділяє позитивну та негативну свободу віросповідання. Позитивна свобода полягає у широких можливостях щодо вибору поглядів на релігію, вибору самої релігії для віросповідання, вибору способів та форм реалізації власних релігійних поглядів та віросповідання, вибору релігійної громади або індивідуального шляху віросповідання. Негативна свобода віросповідання полягає у недопущенні втручання окремих людей, груп чи держави у релігійне життя особи чи громади, якщо їх діяльність не порушує чинне законодавство.

Визначено, що свобода віросповідання є природним правом людини, яке полягає у можливості та здатності людини вільно обирати сферу віросповідання або відмовитись від такої, керуючись власним розумом та совістю.

Ключові слова: свобода віросповідання, право, свобода, свобода вибору, свобода совісті, світогляд, права і свободи людини, природні права і свободи, Конституція, принципи права, держава, правова норма, демократія.

Постановка проблеми. Право на свободу віросповідання займає особливе місце у системі конституційних прав і свобод людини, що підтверджується не лише його конституційним закріпленням, але й міжнародно-правовим статусом. Традиційно це суб'єктивне право, що належить до групи прав «першого покоління», є основою демократичного суспільства. Таке підтвердження неодноразово демонстрував Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях у світлі тлумачення ст. 9 Європейської Конвенції («Свобода думки, совісті і релігії»). Наразі нормативним підґрунтям забезпечення цього права в Україні є Конституція України [1], Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. [2] (далі – Закон), хоча юридичні підвалини цього права закладалися ще у

Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [3], положення якої стали необхідними умовами для створення демократичного суспільства.

Відповідно до ст. 3 Закону України право на свободу совісті включає «свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання» [2]. Ч. 1 ст. 35 Конституції України гарантує кожній людині право на свободу світогляду і віросповідання: «це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» [1]. Із змісту наведених положень випливає, що свобода віросповідання є складним поняттям та потребує уточнення змісту, оскільки існує багато визначень, а також суміжних понять, які підлягають окремому аналізу для реалізації системного та комплексного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень цієї проблематики зазначимо праці М. Бабія, О. Бикова, О. Васильченка, О. Никитченко, О. Калініченко, О. Лаврик, І. Сопілко, Н. Марич, В. Бліхара, Н. Пивоварової, Л. Ярмол, Р. Терлецького та інших.

Метою статті є визначення змісту категорії «свобода віросповідання» у світлі його сучасного розуміння.

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено вище, у вітчизняній юридичній науці існують різні тлумачення змісту категорії «свобода віросповідання». Так, О. Никитченко наводить аналіз двох ключових нормативних визначень свободи совісті та віросповідання, беручи до уваги положення ст. 3 Закону і ч. 1 ст. 35 Конституції України. Аналізуючи їх зміст, дослідниця вказує, що «унікальність ситуації в Україні зі свободою совісті мабуть полягає і в тому, що в подальші роки, вже в умовах незалежності, саме термін “свобода совісті” було вилучено з юридичного вжитку на конституційному рівні <...> в сучасній українській конституції, зокрема, право на свободу світогляду тлумачиться лише як релігійна свобода, а терміни “свобода совісті” та “атеїстичні переконання” взагалі не вживаються» [4, с. 118].

Отже, відповідно до Закону, маємо два близькі поняття: свобода совісті та свобода віросповідання. Обидва визначення є доволі близькими, в обох випадках маємо свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, відправляти релігійні культи. Однак у Законі згадується не лише релігія, а й переконання, а у Конституції вказується, що свобода світогляду обмежена відносинами саме з релігією, що не зовсім коректно, хоч і в більшості випадків відповідає дійсності. Закон також додає правомочності: «мати, сприймати і змінювати релігії», натомість Конституція закріплює лише формулювання про «свободу сповідувати

будь-яку релігію...». У такому випадку варто визнати, що визначення, яке міститься у Конституції, є більш коректним, оскільки свобода сповідувати будь-яку релігію цілком вміщує у собі і право мати, сприймати та змінювати. Варто погодитись із позицією авторки, що дійсно нормативно свобода совісті замінена свободою віросповідання та світогляду. Вочевидь така заміна відбулась для більш точного термінологічного означення, оскільки категорія совісті у цьому випадку занадто полісемантична і потребує додаткових уточнень.

О. Калініченко наводить наступне поняття права та свободу віросповідання: «Поняття цього права визначено як можливість людини приймати, змінювати релігійні або інші переконання, одноособово або спільно з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, здобувати релігійну та (або) світську освіту, а також вимагати заміни певних обов'язків перед державою на інші за мотивами релігійних чи інших переконань у випадках, визначених законодавством» [5, с. 16]. Деякі сумніви щодо неточності формулювання викликає поняття «приймати» релігію, оскільки воно означає насамперед «визнавати» як вчення, але водночас таку релігію можна і не сповідувати. З іншого боку, право іменується саме як свобода віросповідання, тому вважаємо, що термін «приймати» будь-яку релігію є дещо ширшим за сповідання будь-якої релігії або несповідання жодної. Якщо ж ідеться про наявність релігійних переконань, то тут більш доречним буде слово «мати» релігійні переконання, що уже допускає також і їх зміну, варіативність.

Схоже визначення наводить О. Лаврик: «На підставі аналізу структури свободи віросповідання як суб'єктивного юридичного права поняття цього права визначено як можливість людини приймати, змінювати релігійні або інші переконання, одноособово або спільно з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, здобувати релігійну та (або) світську освіту, а також вимагати заміни певних обов'язків перед державою на інші за мотивами релігійних чи інших переконань у випадках, визначених законодавством» [6, с. 75]. Варто зазначити, що якщо йдеться власне про свободу віросповідання, то формулювання «мати релігійні та інші переконання» також виходить за межі змісту цього права. У цьому випадку формулювання також охоплює і свободу світогляду, яка здебільшого є доповненням свободи віросповідання, хоча і суттєво різниться з ним. Варто зазначити, що «мати релігійні переконання» і «сповідувати певну релігію» – не одне і те саме, оскільки людині можуть бути ментально, духовно близькі різні релігійні доктрини, однак відвідування конкретних організацій, справляння культів та інших атрибутів віросповідання може і не бути. Необхідно визнати, що така позиція все ж ближча до свободи світогляду, ніж до свободи віросповідання, однак безпосередньо її стосується. «Сповідувати віру» – означає мати стійку публічну приналежність до віри, а «мати різні релігійні переконання» – може означати і багато конфесій, зацікавленість у них.

Власне визначення свободи віросповідання наводять І. Спілко та І. Возняк, вказуючи, що «свобода віросповідання як загальносоціальне (природне) право людини – це невіддільне, невід’ємне право людини; можливість сповідувати певну віру, дотримуватись обрядів, пов’язаних з нею, проповідувати або не дотримуватися жодних релігійних поглядів» [7, с. 72]. Доволі лаконічне визначення, однак містить деякі недоліки. Невіддільність та невід’ємність – це загальна ознака всіх прав людини, а тому для свободи віросповідання ці ознаки не передають її зміст і є зайвими для дефініції. Поняття «природне» та «загальносоціальне» право не є тотожними, хоча варто погодитись, що, як і будь-яка свобода, свобода віросповідання є природним правом, властивими людині за особливостями її природи. У визначенні наявна конструкція «можливість сповідувати певну віру», що також не зовсім точно, оскільки не вказує на варіативність поняття свободи. У цьому випадку значно точніше буде формулювання «можливість сповідувати будь-яку релігію».

Н. Марич, використовуючи тлумачення сучасних філософів [8, с. 201], дає доволі ґрунтовний аналіз понять «свобода» та «віра» як складників свободи віросповідання: «Свобода – це здатність людини діяти відповідно до своїх знань і можливостей, а також можливість робити вибір у своїх діях» [9, с. 231]. На переконання Н. Пивоварової, «віра – це не лише ознака релігійної свідомості, а й інтелектуальна і психологічна особливість людської природи» [10, с. 52]. За словами Л. Ярмол, «віру людини можна розглядати у двох аспектах. По-перше, як духовну, психічну діяльність людини, спрямовану на вибір об’єкта віри і визначення свого внутрішнього ставлення до нього. Можливість здійснення такої діяльності відображає поняття свободи віровизнання. По-друге, віру можна трактувати і як зовнішню (фізичну) діяльність, що виступає проявом віровизнання. Можливість здійснення такої діяльності людиною відображає інше поняття – свобода віросповідання» [11, с. 22]. Отже, поняття віри стосується не лише релігії, а й взагалі як інтелектуальної, так і психологічної особливості людини, тобто сприйняття на віру різних об’єктів та результатів ментальної праці. У такому випадку свобода віросповідання мала б виходити за межі релігії, однак дієслово «сповідати» передбачає більш вузький зміст поняття віри і звужує його до меж релігійного віровчення, оскільки воно достатньо ємне та складне, щоб не лише у це вірити, а й сповідати шляхом вчинення необхідних дій та поведінки. Визначення свободи, що наводиться у філософському словнику, є доволі точним, однак свобода віросповідання передбачає здатність людини діяти відповідно до переконань, а не знань, оскільки знання і їх створення стосуються більше наукового світогляду, а не релігійного. А от можливість робити вибір у віросповіданні, безумовно, є основою цього права. Варто зазначити, що у правовому вимірі свобода віросповідання – це насамперед про діяльність і поведінку людини, а не про внутрішні процеси.

У світлі окресленого завдання заслуговують на увагу узагальнення щодо співвідношення свободи віросповідання та віровизнання, зроблені І. Даховою. Дослідниця вказує, що «свобода віросповідання як загальносоціальне (природне) право людини – це можливість людини вчиняти такі діяння, за допомогою яких приймаються, змінюються та сповідуються релігійні або інші переконання. Свобода віровизнання неминуче передує свободі віросповідання, однак не може бути предметом юридичного забезпечення, регулювання» [12, с. 109]. Отже, свобода віросповідання як юридична категорія обов'язково передбачає те, що може бути врегульоване правом, тобто певну поведінку, дії чи бездіяльність. Характер таких дій потребує більш змістовного опису, оскільки важко зрозуміти, про що саме йдеться. Мається на увазі відвідування певних організацій, справляння обрядів, позиціонування власної позиції щодо віросповідання. Також не дуже точним, на наш погляд, є вираз «релігійні та інші переконання». У такому випадку не зрозуміло, які це – «інші»: світоглядні, економічні, політичні? Все-таки у цьому випадку йдеться саме про релігійні переконання. Також слово «переконання» не дуже вдало корелює зі словом «сповідувати» (*сповідують* безпосередньо саму релігію, віровчення, а переконання просто *мають*).

Дещо іншої позиції щодо розмежування віросповідання та віровизнання притримується М. Бринчак: «Доцільно розмежувати, виокремити такі види свободи людини, як свободу віровизнання та свободу віросповідання. Свобода віровизнання як загальносоціальне (природне) право людини – це можливість людини вільно обирати об'єкт своєї віри і визначати власне внутрішнє ставлення до нього. Міжнародні, національні юридичні норми не встановлюють меж цієї свободи, оскільки вона стосується внутрішньої сфери особистості. Свобода ж віросповідання як загальносоціальне (природне) право людини є можливістю людини вчиняти певні дії або утримуватися від їх учинення» [13, с. 166]. Отже, маємо позицію щодо двох хоч і близьких, але окремих прав. Варто наголосити, що ці категорії хоч і мають різницю, однак не можуть існувати окремо одна від одної. Коли віровизнання реалізується виключно через внутрішні духовні процеси, воно залишається поза правовим регулюванням, однак коли реалізується певна поведінка людини щодо свободи її релігійного життя, то така поведінка, її обґрунтування неможливе без віровизнання. Для права внутрішнє ставлення особи до власної поведінки, мотив, мета, як відомо, має значення, особливо коли встановлюються обмеження. Відтак хоч внутрішній світ людини не піддається правовому регулюванню, обмеженням, однак свобода стосується також і думок, із яких все починається, які можуть проявлятися у різних формах поведінки.

І. Дахова вказує на форми як важливий складник змісту свободи віросповідання, зазначаючи, що «другим складником права на свободу віросповідання є право безперешкодно відправляти одноособово або колективно релігійні культи

і ритуальні обряди. Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 08 вересня 2016 р. [14], право на свободу світогляду і віросповідання може здійснюватися одноособово чи колективно, у приватному чи публічному місці у формі проведення богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій» [12, с. 112]. Отже, по-перше, колективна або одноособова форма, тобто свобода віросповідання, не залежить від чисельності осіб, які її реалізують. По-друге, це форма у вигляді відправлення культів, ритуальних обрядів, релігійних обрядів, церемоній та процесій. Цей перелік понять є доволі близьким за значенням і уточненням поняття «релігійний обряд», якого цілком достатньо для передачі змісту та форми свободи віросповідання.

Р. Терлецький акцентує на важливому аспекті свободи віросповідання як принципу, вказуючи, що «поруч з принципом рівноправності громадян незалежно від їх ставлення до релігії, у законодавстві сповідується принцип, згідно з яким жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова (ч. 3 ст. 35 Конституції України та ч. 2 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»), так само, як жодна релігія не може бути визнана державною, і держава та інші державні інституції не можуть встановлювати обов'язкових переконань чи світогляду, а також у будь-який спосіб спонукати до цього» [15, с. 509]. Коли йдеться про свободу віросповідання як суб'єктивне право, то це означає можливості поведінки щодо ставлення до релігії. Коли йдеться про свободу віросповідання як принцип, то це означає загальні фундаментальні ідеї, на яких базується правова реальність у сфері свободи релігії. У цьому випадку це неможливість визнання обов'язкової або державної релігії, що суперечило би принципу свободи як такому. Варіативність у виборі релігії можлива лише за відсутності імперативності у питаннях віросповідання. Це вкрай важлива позиція, оскільки, як відомо, історично питання віросповідання було одним із ключових для реалізації принципу свободи, оскільки домінування будь-якої релігії чи ідеології через примус завжди призводить до авторитарного суспільства.

В. Бедь наводить класифікаційну характеристику свободи віросповідання, що значною мірою розкриває її зміст. На переконання науковця, «право людини сповідувати будь-яку релігію можемо поділити на певні різновиди за такими критеріями: **по-перше**, за кількісним складом суб'єктів його здійснення: а) індивідуальне (одноособове сповідання релігії); б) колективне (сповідання релігії спільно з іншими); **по-друге**, за змістом сповідувальної діяльності: а) здійснення культових дій; б) позакультова діяльність: у духовній сфері – продукування релігійних ідей, тлумачення догматів теології, написання богословських трактатів; у практичній сфері – поширення релігійних переконань; навернення людей до своєї релігійної віри, благодійна, місіонерська діяльність тощо; **по-третє**, залежно від місця сповідання релігії – здійснення останнього у культових будівлях і на

прилеглий до них території, у місцях паломництва; *по-четверте*, залежно від юридичного статусу суб'єкта використання розглядуваного права: а) сповідання релігії громадянами певної держави; б) сповідання релігії іноземцями; в) сповідання релігії апатридами; г) сповідання релігії дітьми; д) сповідання релігії іншими суб'єктами (засудженими, військовослужбовцями тощо)» [16, с. 48].

На наш погляд, така класифікація є дещо суперечливою, оскільки деякі позиції просто висвітлюють сфери реалізації права, а деякі навіть допускають плутанину понять. Так, не зовсім вдалим є позиціонування свободи віросповідання як колективного права, оскільки колективні права є правами третього покоління і стосуються можливостей народу, нації до самовизначення та інших колективних правомочностей. Свобода віросповідання може бути реалізована колективом, однак вона не є колективним правом. Навіть більше, у законодавчому визначенні формулювання «індивідуально або колективно», тобто для розуміння змісту свободи віросповідання значення не має. Здебільшого наведена класифікація демонструє різновиди сфер реалізації права на свободу віросповідання. Звісно, сповідання релігії різними категоріями осіб може мати різні значення та особливості, однак зміст свободи віросповідання передбачає однакові можливості для всіх категорій осіб. Варто зазначити, що така характеристика доволі вдало демонструє сфери реалізації права на свободу віросповідання і окреслює суб'єктний склад, що дає можливість більш повно визначити обсяг цього права та особливості його реалізації.

М. Бабій підкреслює зміст свободи релігії, що задекларований безпосередньо Католицькою церквою: «Прикладом слугує сучасна позиція Магістеріуму Католицької церкви щодо свободи релігії, викладена в Декларації «*Dignitatis Humanae*» («Гідності людської», 7 грудня 1965 р.) [17], у якій проголошено, що «людська особа має право на релігійну свободу. А ця свобода є в тому, що всі люди повинні бути вільні від примусу, чи з боку одиниць, чи з боку громадських спільнот і будь-якої людської влади, і то так, щоб у релігійних справах ніхто ані не був змушуваний поступати проти власної совісті, і приватно і публічно, особисто, чи в спілці з іншими, в належних межах... Це право людської особи на релігійну свободу в правному устрою суспільності треба так визнати, щоб стало воно правом громадянським» [18, с. 8]. Отже, Католицька церква свободу віросповідання розглядає як негативну свободу від різного втручання у релігійне життя особи. Загалом можна виділити позитивну та негативну свободу віросповідання. *Позитивна свобода* полягає у широких можливостях щодо вибору поглядів на релігію, вибору самої релігії для віросповідання, вибору способів та форм реалізації власних релігійних поглядів та віросповідання, вибору релігійної громади або індивідуального шляху віросповідання. *Негативна свобода* віросповідання полягає у недопущенні втручання окремих людей, груп чи держави у ре-

лігійне життя особи чи громади, якщо їх діяльність не порушує чинне законодавство. Коли суб'єктивне право трактується через категорію свободи, то насамперед декларується саме незалежність від зовнішнього впливу, яка і дає подальші можливості для вільного вираження поглядів та віросповідання.

Власне бачення щодо сутності свободи віросповідання висвітлював О. Биков. Дослідник виокремлював такі її ознаки: «1) можливість певної поведінки; 2) суб'єктивне право особи, яким вона може розпоряджатися на власний розсуд; 3) включає в себе право сповідувати віровчення тієї чи іншої релігії, право відправляти релігійний культ та право утворювати релігійну організацію чи входити до утвореної раніше організації; 4) гарантування Конституцією та законодавством України; 5) забезпечення державою шляхом встановлення певної відповідальності за її порушення» [19, с. 72]. На наш погляд, аналіз наведених ознак є доволі вдалим, оскільки перші ознаки є загальними для формування дефініції, однак вони характерні для будь-якого суб'єктивного права. Отже, право *сповідувати будь-яке віровчення на власний розсуд, право відправляти культ, входити та створювати релігійні організації*. На законодавчому рівні зустрічається формулювання щодо сповідання будь-якої релігії або не сповідання жодної. Враховуючи, що йдеться про право, свободу, а не обов'язок, то, на наш погляд, свобода сповідувати будь-яке віровчення уже допускає можливість не сповідувати жодного. Категорія віросповідання все ж має змістовно передавати свободу людини щодо сповідання релігії, а не її заперечення (за це відповідають категорії свободи совісті та свободи світогляду).

Колективний та індивідуальний вимір реалізації свободи віросповідання відзначає О. Васильченко: «з одного боку, держава зобов'язана утримуватися від втручання в *forum internum* шляхом релігійного або ідеологічного нав'ювання, “депрограмування” або використання інших форм маніпулювання, а з іншого, держава також зобов'язана не допускати, щоб інші сторони, включаючи релігійні об'єднання, використовували такі методи нав'ювання, які мають примусовий, маніпулятивний або шахрайський характер (методи “контролю над свідомістю і тотально владної дисципліни”). Кожен віруючий може задовольняти свої релігійні потреби і сповідувати релігію самостійно. У сучасному світі окремі люди відходять від релігійної організації або не розглядають її як єдину форму реалізації релігійних потреб. Поширення набуває релігійність індивідуалізована, коли частина віруючих не пов'язана з релігійною громадою і не бере ніякої участі в її діяльності. Цьому сприяє інформатизація суспільства, зокрема поява нових соціальних, у т. ч. і релігійних технологій» [20, с. 65].

Отже, колективний чи індивідуальний вимір та спосіб реалізації свободи віросповідання мають велике значення не лише з погляду «кількісного», а й з погляду інституційного, а також щодо позитивних та негативних зобов'язань з боку

держави. Передусім свобода віросповідання є негативною свободою, тобто орієнтована на утримання держави від втручання у релігійний вибір людини та діяльність релігійних організацій. З іншого боку, релігійна поведінка особи та організації не може бути деструктивною, виходити за межі закону прагнути маніпулювати свідомістю, тотально контролювати людину та сприяти протиправній поведінці. Однак така маніпуляція, законна або незаконна, можлива здебільшого, коли є інституційний колективний вимір свободи віросповідання, коли наявні відносини «людина – організація», «держава – організація». Інша справа – індивідуальні релігійні переконання людини, що пов'язані з особистим формуванням світогляду безвідносно до будь-яких конфесій. Звісно, такі переконання можуть також проявлятися у деструктивних формах, однак це поодинокі випадки, неодмінно від релігійних організацій екстремістського змісту. Варто погодитись із автором, що інформаційне суспільство, інформаційні технології та рівень освіченості населення все більше сприяють свободі віросповідання у сингулярних проявах, що не потребує детального правового регулювання, оскільки «релігійність» поведінки людини значно зменшується (справляння культів, відвідування релігійних організацій, пропаганда віровчення тощо).

Проведене дослідження дає підстави зробити такі **висновки**.

По-перше, свобода віросповідання – це природне право людини, що передбачає можливість вільного, незалежного від зовнішнього впливу, формування власного переконання щодо релігії, індивідуально чи колективно, на власний розсуд, сповідувати певне релігійне віровчення, що виражається у дотриманні та виконанні релігійних норм, відвідуванні релігійних організацій, справлянні обрядів, якщо така поведінка не порушує чинне законодавство.

По-друге, можна виділити позитивну та негативну свободу віросповідання. Позитивна свобода полягає у широких можливостях щодо вибору поглядів на релігію, вибору самої релігії для віросповідання, вибору способів та форм реалізації власних релігійних поглядів та віросповідання, вибору релігійної громади або індивідуального шляху віросповідання. Негативна свобода віросповідання полягає у недопущенні втручання окремих людей, груп чи держави у релігійне життя особи чи громади, якщо їх діяльність не порушує чинне законодавство.

Отже, свобода віросповідання є природним правом людини, що полягає у можливості та здатності людини вільно обирати сферу віросповідання або відмовитись від такої, керуючись власним розумом та совістю.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р., № 987-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*. 1991. № 25. Ст. 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
3. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*. 1990. № 31. Ст. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
4. Никитченко О. Проблема визначення «свободи совісті» в сучасній Україні. *Українське релігієзнавство*. 2002. № 23. С. 115–123.
5. Калініченко О. Ф. Право на свободу світогляду і віросповідання. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2018. № 8(13). С. 13–19.
6. Лаврик О. А. Свобода віросповідання людини як суб'єктивне юридичне право, його забезпечення в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 68–75.
7. Сопілко І. М., Возняк І. Д. Сучасний стан правового регулювання свободи віросповідання в Україні та перспективи його вдосконалення. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 1. С. 71–77.
8. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.
9. Марич Н. І. Свобода віросповідання та право утримуватися від окремих дій, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 86: ч. 1. С. 226–232.
10. Пивоварова Н. П. Проблема інтерпретації та операціоналізації термінів «релігія», «віра», «релігійність»: огляд наукових підходів. *Український соціум*. 2014. № 1(48). С. 44–55.
11. Ярмол Л. В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження): монографія. *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / редкол.: П. М. Рабінович (гол. ред.) та ін. (Серія 1. Дослідження та реферати. Вип. 8)*. Львів: 2006. 192 с.
12. Дахова І. І. Зміст права на свободу совісті та віросповідання. *Форум права*. 2016. № 4. С. 107–112.
13. Бринчак М. П. Правова природа права свободи світогляду та віросповідання у Цивільному праві України. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 163–168.
14. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2016 від 08.09.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>
15. Терлецький Р. В. Поняття «свобода віросповідання» в сучасному правовому та суспільно-політичному дискурсах. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 508–513.
16. Бедь В. В. Право сповідувати релігію як складове свободи совісті. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 3. С. 48–51.
17. Декларація про релігійну свободу «Гідності людської – Dignitatis Humanae». Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. Львів, 1996. С. 376–377.
18. Бабій М., Присухін С. Свобода совісті та свобода релігії: релігієзнавчий, теологічний та правознавчий виміри. *Релігійна свобода*. 2016. № 19. С. 5–10.
19. Биков О. М. Свобода совісті та свобода віросповідання: співвідношення понять. *Право і суспільство*. 2011. № 2. С. 69–73.
20. Васильченко О. П. Право на свободу совісті та віросповідання. дискусійні питання довкола аспекту Forum in ternum. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 49, т. 1. С. 62–65.

Oleksandr Zinkin. Regarding the Content of the Category “Freedom of Religion”

The article examines the content of the category of “freedom of religion” in the context of its modern understanding.

It is noted that the right to freedom of religion occupies a special place in the system of constitutional rights and human freedoms, which is confirmed not only by its constitutional enshrinement, but also by its international legal status. Traditionally, this subjective right, belonging to the group of “first generation” rights, is the basis of a democratic society. The European Court of Human Rights has repeatedly demonstrated such confirmation in its decisions in the light of the interpretation of Art. 9 of the European Convention (“Freedom of thought, conscience and religion”). Currently, the normative basis for ensuring this right in Ukraine is primarily the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine “On Freedom of Conscience and Religious Organizations” of April 23, 1991.

The author, having analyzed the works of scientists who studied the problem of determining the content of the category “freedom of religion”, concludes that freedom of religion is a natural human right, which provides for the possibility of free, independent of external influence, formation of one’s own beliefs about religion, individually or collectively, at one’s own discretion, to profess a certain religious belief, which is expressed in the observance and fulfillment of religious norms, visiting religious organizations, performing rituals, if such behavior does not violate current legislation.

The author distinguishes positive and negative freedom of religion. Positive freedom consists in wide possibilities for choosing views on religion, choosing the religion itself for confession, choosing methods and forms of implementing one’s own religious views and confession, choosing a religious community or an individual path of confession. Negative freedom of religion consists in preventing interference by individuals, groups or the state in the religious life of an individual or community, if their activities do not violate current legislation.,

It is determined that freedom of religion is a natural human right, which consists in the possibility and ability of a person to freely choose the sphere of religion or to abandon it, guided by his own reason and conscience.

Keywords: *freedom of religion, law, freedom, freedom of choice, freedom of conscience, world-view, human rights and freedoms, natural rights and freedoms, Constitution, principles of law, state, legal norm, democracy.*

УДК 341:[004.738.5:316.774

DOI 10.31558/2786-5835.2025.2.3

Письменна Олена Пилипівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії,

історії держави і права та філософії права

Донецького національного університету імені Василя Стуса

МІЖНАРОДНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проведено комплексний аналіз міжнародних інформаційних систем як елементів формування та поетапного розвитку інформаційного суспільства. Розкрито історичні етапи виникнення та становлення міжнародних інформаційних систем, а також окреслено певні відмінності між міжнародними і звичайними інформаційними системами, приділено увагу їх класифікації та функціональним особливостям. Підкреслено проблеми, що виникають у процесі функціонування цього явища, зокрема питання нормативного регулювання. Виокремлено поняття інформаційного суспільства та проаналізовано його ключові характеристики,